

สถาปัตยกรรมกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

ธัญชัย ลิ้มปาคม

ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

thanunchai.l@rsu.ac.th

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมของไทยในปัจจุบันมีการพัฒนาไปอย่างมากมายทั้งในแง่รูปแบบและการใช้งาน ซึ่งในหลายๆ โครงการนั้น สถาปัตยกรรมถูกออกแบบให้มีความโดดเด่นและซับซ้อนไปมากโดยบางครั้งก็เกินกว่าวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสถาปัตยกรรมนั้นๆ ได้ หลายๆ โครงการสถาปนิกผู้ออกแบบมุ่งที่จะแสดงตัวตนของตนมากเกินไป บางครั้งมีการหยิบยืมรูปแบบสถาปัตยกรรมจากคนละสภาพแวดล้อมมาใช้ หรือบางครั้งมีการนำเสนอรูปแบบที่เกินจำเป็น ซึ่งหลายๆ ครั้ง ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมากมาย จนประมาณเมื่อ พ.ศ. 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานทฤษฎีแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หลังจากนั้นทฤษฎีนี้ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้อย่างมากในหลากหลายสาขาวิชา แต่ยังไม่มีการประยุกต์ใช้ในงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยในปัจจุบัน บทความนี้เสนอว่าหากมีการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวการดำเนินงานหรือชีวิตตามทางสายกลาง มาประยุกต์ใช้กับงานสถาปัตยกรรม ก็น่าจะเป็นการกำหนดแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับเงื่อนไขแวดล้อมต่างๆ ได้ดีแนวทางหนึ่ง บทความนี้จะมุ่งเน้นที่นำเสนอการประยุกต์แนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

คำสำคัญ : ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สถาปัตยกรรมพอเพียง ทางสายกลาง แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

Architecture and Sufficient Economy Theory

Thanunchai Limpakom

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Rangsit University

thanunchai.l@rsu.ac.th

Abstract

Architecture in Thailand has developed in terms of styles and functions for many years. In many cases, architecture gets overly alluring and complicated beyond its original purpose. In some projects, architects design in order to excessively express themselves; in others climatically-inappropriate architectural styles are used, leading to further problems rather than solutions. In 2517 B.E. (C.E. 1974) His Majesty King Bhumibol Adulyadej proposed a new philosophy called “the Sufficiency Economy” to Thai people. Since then the philosophy has been applied in various disciplines, except architecture, in Thailand. This article is an inquiry on the possibility of adapting the Sufficiency Economy theory, which shares certain common features with Buddhism’s concept of the Middle Way, for the field of Architecture as an alternative design approach.

Keywords: Sufficiency economy, sufficient architecture, Middle Way, design approach, Thai architecture

บทนำ

สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการบางอย่าง ไม่เฉพาะการใช้สอย หากแต่ยัง มีการตอบสนองต่อเงื่อนไขต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น จากในอดีตที่รูปแบบสถาปัตยกรรม มักมีแนวคิดที่มีรากฐานมาจากปรัชญาความเชื่อของผู้ออกแบบสถาปัตยกรรมนั้นๆ เช่น ในยุคกรีกและโรมัน สถาปัตยกรรมออกแบบขึ้นเพื่อตอบสนองต่อแนวคิดเรื่องเทพเจ้า จนกระทั่งยุคสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ที่มีเลอ คอร์บูซีเยร์ (Le Corbusier) เป็นผู้วางรากฐานแนวทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่อิงกับระบบอุตสาหกรรม หรือแม้กระทั่งมีสแวนเดอร์โรห์ (Ludwig Mies van der Rohe) ผู้สร้างสรรค์วลีที่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย “Form Follows Function” ซึ่งจากตัวอย่าง

เหล่านี้ จะเห็นว่าสถาปัตยกรรมได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปโดยตลอด จวบจนกระทั่งยุคปัจจุบัน สถาปนิกได้ออกแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย และมีความโดดเด่นมากขึ้นๆ ตามลำดับ รูปแบบจากโลกฝั่งหนึ่งได้มีการถ่ายทอดไปยังอีกฝั่งหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น อาคาร CCTV กรุงปักกิ่ง ซึ่งออกแบบโดย เร็ม คูลฮาาส (Rem Koolhaas) หรือโครงการ Galaxy Soho กรุงปักกิ่ง ซึ่งออกแบบโดยสถาปนิก ซาฮา ฮาดิด (Zaha Hadid) และอีกหลายโครงการที่มีสถาปนิกจากโลกตะวันตกได้เข้าไปออกแบบสถาปัตยกรรมในประเทศจีน ซึ่งสถาปัตยกรรมเหล่านี้ก็ได้มีรูปแบบที่แปลกแหวกแนวไปอย่างมาก ซึ่งในหลายโครงการไม่ได้คำนึงถึงสภาพสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของประเทศจีนเลย จนกระทั่งรัฐบาลจีนต้องออกกฎหมายห้ามสร้างอาคารที่มีรูปร่างแปลกประหลาดอีกต่อไปในประเทศ (Voice TV 2559)

สถาปัตยกรรมที่ขาดความสมดุล

จากปรากฏการณ์ข้างต้นทำให้ผู้เขียนเกิดความคิดที่ว่า สถาปัตยกรรมที่พอเหมาะพอควรนั้น ควรจะมีรูปแบบหรือแนวคิดอย่างไร เมื่อมองไปในวงการสถาปัตยกรรมบ้านเราก็น่าจะหลีกเลี่ยงการลอกเลียนแบบหรือการลอกเลียนแบบของแนวคิดรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก หรือแม้แต่ว่าการที่สถาปนิกระดับโลกเข้ามาออกแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทย เช่น สนามบินสุวรรณภูมิ ออกแบบโดยเฮลมุท ยาห์น (Helmut Jahn) แห่งสำนักงานสถาปนิกเมอร์ฟี/ยาห์น (Murphy/Jahn) ซึ่งสร้างเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เหมาะสมในหลายๆ ด้าน เช่น การใช้หลังคาผ้าใบชนิดพิเศษที่อาจมีปัญหาในแง่คุณภาพและความคงทน หรือการที่อาคารผู้โดยสารมีความสูงมากถึง 20 เมตร จนกระทั่งระบบปรับอากาศปกติไม่สามารถใช้ได้ อันเป็นสาเหตุให้ต้องใช้ระบบปรับอากาศแบบ Radiant Floor Cooling แทน ซึ่งทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายและการดูแลที่ยากกว่าระบบทั่วไป สิ้นเปลืองพลังงาน และต้องเสียน้ำเย็นจากโรงงานน้ำเย็น (Wikipedia 2559) หรือการทำผนังอาคารด้วยกระจกทั้งหลัง ซึ่งทำให้เกิดความร้อนเข้าสู่อาคารอย่างมาก จึงต้องมีการติดตั้งระบบปรับอากาศที่มีขนาดใหญ่เกินจำเป็น เพื่อให้สามารถปรับหรือลดอุณหภูมิความร้อนที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผลที่ตามมาคือการใช้พลังงานไฟฟ้าที่มากขึ้น หรือการนำกระจกฉนวน (insulated glass) เพื่อลดความร้อนที่จะเข้าสู่อาคาร ซึ่งทำให้ค่าก่อสร้างสูงขึ้นจากปกติ หรือการนำมาตรฐาน LEED มาเป็นเกณฑ์หนึ่งในการออกแบบอาคารเพียงเพื่อให้ได้การรับรอง LEED ในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับ Silver, Gold หรือ Platinum ซึ่งในการทำในระดับดังกล่าวนี้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมขึ้นบางครั้งอาจถึงร้อยละ 20 เลยทีเดียว (กรมควบคุมมลพิษ 2559) หากแต่ในทางกลับกันยังไม่มีโครงการใดที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ลงทุนไปเพื่อให้ได้ LEED ระดับดังกล่าวนี้ สุดท้ายจะกลับคืนมาในรูปแบบของการลดการใช้พลังงานในอาคารได้อย่างเหมาะสม นอกเสียจากการใช้มาตรฐาน LEED เหล่านั้นในการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์โครงการเท่านั้น ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่นี้ก็อาจจะทำให้เชื่อได้ว่า LEED นั้นมีความเหมาะสมในการลงทุนเพียงพอกับอาคารต่างๆ นั้นควรจะต้องลงทุน

บทความนี้ทดลองนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาในปรากฏการณ์ข้างต้น โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในประเทศไทย เพื่อสร้างกรอบการออกแบบสถาปัตยกรรมที่พอเหมาะพอสมกับสถาปัตยกรรมในบริบทแบบไทยๆ สำหรับบริบทปัจจุบันและอนาคต

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานอยู่บนทางสายกลาง ตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา โดยเน้นความเหมาะสมแบบสมดุล มีการพิจารณาเงื่อนไขประกอบอย่างรอบด้าน ซึ่งแนวคิดนี้สามารถสรุปเป็นแนวทางการพิจารณาอย่างง่ายๆ ได้คือหลัก 3 แนวคิดภายใต้ 2 เงื่อนไข (มูลนิธิชัยพัฒนา 2559) สำหรับแนวความคิดนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีแนวความคิดหลักสามประการ คือ

1. ความพอประมาณหรือความพอเพียง หมายถึง ความพอดีไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งความพอดีนี้อาจพิจารณาในอีกมุมหนึ่งคือ จุดที่คุณภาพชีวิตและความพึงพอใจมาบรรจบกัน
2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ
3. การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล (สมพร เทพสิทธา 2548, 37)

จากแนวความคิดข้างต้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีเงื่อนไข สองประการที่เป็นกรอบพิจารณาความพอเพียงนั้น คือ

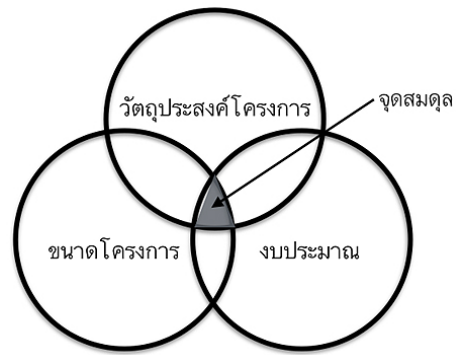
1. ความรู้ คือ ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านและความรอบคอบที่จะพิจารณานำความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนในขั้นตอนปฏิบัติต่างๆ
2. คุณธรรม หมายถึง ความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและความอดทน ความเพียรและการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (เศรษฐกิจพอเพียง 2559)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้กับศาสตร์ต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรม การพัฒนาการศึกษา ตลอดจนการใช้เป็นกรอบแนวทางการพัฒนาประเทศ หากแต่ยังมีการนำมาใช้น้อยมากในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งผู้เขียนคิดว่าการนำกรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบในการสร้างงานสถาปัตยกรรมน่าจะได้เช่นกัน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

เมื่อนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมาปรับประยุกต์ใช้กับงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย มีข้อพิจารณาในเบื้องต้นสามประการ ดังนี้

1. ระดับของความพอเพียง คือ การออกแบบที่ตอบโจทย์ความเหมาะสมหรือความสมดุลในหลายๆ แง่มุม ซึ่งอาจพิจารณาเป็นลำดับขั้นในรายละเอียดได้ดังนี้
 - 1.1 ความเหมาะสมหรือความสมดุลกันของวัตถุประสงค์ของโครงการ ขนาดของโครงการ และงบประมาณที่จะใช้ลงทุนในโครงการนั้นๆ (ภาพที่ 1) ซึ่งทั้งสามปัจจัยนี้เป็นพื้นฐานของ

ภาพที่ 1 ความสมดุลของโครงการ คือ จุดที่เหมาะสมทั้งในแง่วัตถุประสงค์ ขนาด และงบประมาณของโครงการ

การกำหนดรายละเอียดอื่นๆ ของโครงการเพื่อให้เกิดความสมดุลและเหมาะสม

- 1.2 ความพอเพียงในแง่พื้นที่กับการใช้งานประเภทต่างๆ ซึ่งในเรื่องนี้เป็นส่วนสำคัญในงานสถาปัตยกรรมทีเดียว คือการมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งพื้นที่ขนาดใหญ่หรือเล็กนั้น นอกจากจะมีผลในแง่ความสะดวกสบายในการใช้งานแล้ว ยังส่งผลโดยตรงกับราคาก่อสร้างอีกด้วย ทั้งนี้การประมาณการเรื่องพื้นที่นั้นมียอดประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ

1.2.1 พื้นที่สำหรับการใช้งาน ซึ่งการหาพื้นที่นี้สามารถทำได้หลายวิธี ทั้งดูจากค่ามาตรฐานที่ทั่วไปใช้กันซึ่งมีอ้างอิงไว้อย่างมากมายในหนังสือคู่มือการออกแบบต่างๆ หรือหากไม่มีระบุไว้ ก็อาจทำได้ด้วยการลองจัดผังห้องนั้นตามความจำเป็นจริงๆ หรือสุดท้ายอาจอ้างอิงด้วยการหากรณีศึกษามาเปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่ข้อกำหนดเรื่องพื้นที่นั้นๆ ได้ ในบางห้องหรือพื้นที่นั้นมีกำหนดไว้ในกฎหมายควบคุมอาคารเช่นกันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เราสามารถนำมากำหนดเป็นพื้นที่ขั้นต่ำได้

1.2.2 พื้นที่ทางสัญจร ซึ่งมักจะแปรตามลักษณะของกิจกรรมในพื้นที่นั้นๆ

1.2.3 พื้นที่เพื่อเพิ่มเติมหรืออาจจะเรียกว่าเป็นพื้นที่เพื่อสถานการณ์ฉุกเฉินต่างๆ เช่น เวลาจัดงาน อาจมีประชาชนมากกว่าที่ออกแบบไว้ตามความจำเป็นในข้อ 1.2.1

อย่างไรก็ดี ยังมีอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและมักมีผลกับการเตรียมพื้นที่สำหรับกิจกรรมต่างๆ ได้ ปัจจัยดังกล่าวคือ เวลา ซึ่งในที่นี้หมายถึงเวลาที่จะเกิดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งในบางครั้งกิจกรรมต่างกิจกรรมเกิดขึ้นในเวลาต่างกัน สถาปนิกสามารถที่จะออกแบบให้ใช้พื้นที่เดียวกันสำหรับรองรับกิจกรรมต่างๆ ได้

1.3 ความพอเพียงในแง่ของปริมาตรของที่ว่างหรือพื้นที่ที่รองรับกิจกรรมนั้นๆ ในแง่นี้ทางสถาปัตยกรรมมักจะแสดงออกในแง่ของความสูงของพื้นที่ซึ่งโดยทั่วไปมักพบว่า ความสูงของพื้นที่ต่างๆ นั้นมีองค์ประกอบที่ต้องพิจารณา ดังนี้ คือ

1.3.1 ความสูงต่ำสุดที่ถูกกำหนดด้วยกฎหมายควบคุมอาคาร เช่น การกำหนดว่า “ประเภทการใช้อาคารห้องที่ใช้เป็นสำนักงาน ห้องเรียน ห้องอาหาร ห้องโถง ภัตตาคาร โรงงาน กำหนดระยะยั้ง 3.00 เมตร ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในกฎกระทรวงฉบับที่ 55 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2543 ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522” (สมาคมสถาปนิกสยาม 2559)

1.3.2 ความสูงเพิ่มเติมที่ผู้ออกแบบต้องการเพื่อผลพิเศษบางประการ เช่น การทำโบสถ์ที่มีความสูงหลายสิบเมตร เพื่อให้สอดคล้องกับขนาดของพื้นที่และความจุคนจำนวนมาก และยังต้องการแสดงออกซึ่งความน่าเกรงขามหรือความสง่างามเป็นพิเศษ เป็นต้น

1.3.3 ความสูงที่ต้องใช้เพื่องานโครงสร้างและงานระบบ ระยะความสูงส่วนนี้เป็นส่วนที่จำเป็นอย่างมากคือ ส่วนของพื้นที่ที่ต้องเสียไปกับงานโครงสร้างและงานระบบของห้องหรือพื้นที่นั้นๆ

1.4 ความพอเพียงในแง่ของงานโครงสร้างและงานระบบที่มาสับสนุนการใช้งานของพื้นที่นั้นๆ ในข้อนี้คือ การเลือกระบบโครงสร้างและระบบอาคารที่เหมาะสมกับการใช้งาน เช่น การใช้โครงสร้างช่วงกว้าง (wide span) กับอาคารหอประชุม การใช้ระบบปรับอากาศแบบแยกส่วน (split type) กับห้องในอาคารพักอาศัย

1.5 ความพอเพียงในแง่ของการเลือกรูปแบบของสถาปัตยกรรมและการใช้วัสดุ ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมและวัสดุนั้นในหลายๆ ครั้งมักแยกออกจากกันได้ยาก และเป็นสิ่งที่สื่อถึงแนวทางที่สถาปัตยกรรมนั้นๆ ต้องการแสดงออกได้อย่างชัดเจนที่สุด เช่น การทำอาคารที่สะท้อนความเป็นพื้นถิ่น วัสดุที่นิยมใช้มักจะเป็นวัสดุธรรมชาติหรือวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น เช่น ไม้ไผ่ ไม้สัก หรือหญ้าแฝก ฯลฯ ซึ่งในบางครั้งสถาปนิกบางคนอาจเลือกใช้วัสดุเทียม เช่น หญ้าแฝกเทียม หรือไม้ไผ่เทียมมาใช้ในอาคารที่ออกแบบแทน ซึ่งการเลือกใช้วัสดุใดก็ตาม สิ่งที่ต้องมาคือ ราคาค่าก่อสร้างของโครงการโดยรวมและยังรวมถึงค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาวัสดุนั้นๆ ในระยะยาวอีกด้วย

2. แนวคิดเรื่องความมีเหตุผล เป็นแนวคิดที่สอดแทรกในทุกรายละเอียดของการออกแบบ โดยเริ่มตั้งแต่ลักษณะโครงการ ขนาดของโครงการ งบประมาณสถานที่ตั้ง สภาพแวดล้อมรอบๆ โครงการ ผลกระทบของโครงการในด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนหรือวิถีชีวิตของคนในละแวกนั้นๆ หรือละเอียดลงไปถึงการ

เลือกใช้วัสดุต่างและวิธีการก่อสร้าง ซึ่งสถาปนิกผู้ออกแบบในแต่ละโครงการก็มีเหตุและผลในการเลือกที่จะทำหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. การมีภูมิคุ้มกัน ในเชิงสถาปัตยกรรมสามารถมองได้ถึงในแง่ของการบริหารจัดการภายหลังที่อาคารเปิดใช้งานและการบำรุงรักษาอาคารนั้นๆ ให้สามารถใช้งานได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การเลือกวัสดุที่เหมาะสมกับการใช้งานและสามารถดูแลรักษาได้อย่างง่ายเป็นสิ่งทีสถาปนิกและทีมงานควรใส่ใจให้มาก เพราะวัสดุใดๆ ไม่ว่าจะเป็นวัสดุพื้น ผนัง ฝ้าเพดานหรือผิวอาคาร ล้วนมีโอกาสที่จะแตกหักเสียหายได้ทั้งนั้น รวมไปถึงงานระบบต่างๆ เช่น ระบบไฟฟ้าสำรอง สายไฟ โคมไฟ ระบบดับเพลิง บิมน้ำ ก๊อกน้ำ สุขภัณฑ์ ฯลฯ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายมากสุดในช่วงชีวิตหนึ่งของอาคาร ทั้งในแง่ของการใช้งานและการบำรุงรักษา

นอกจากหลักการทั้งสามข้อข้างต้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังมีเงื่อนไขอีกสองประการซึ่งกำกับการใช้หลักการดังกล่าว คือ ความรู้ และคุณธรรม ซึ่งความรู้หรือประสบการณ์และคุณธรรมของสถาปนิกและทีมงานทั้งฝ่ายออกแบบ ฝ่ายก่อสร้าง หรือฝ่ายบริหารโครงการนั้นๆ จะเป็นตัวแปรหลักในการวินิจฉัยเลือกในสิ่งที่เหมาะสมกับโครงการ ที่สามารถตอบโจทย์ที่แท้จริงของโครงการได้

ตัวอย่างสถาปัตยกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ตัวอย่างสถาปัตยกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญ ได้แก่ โครงการวัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก (ภาพที่ 2) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำริผ่านมูลนิธิชัยพัฒนาเพื่ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่และชุมชนในบริเวณบึงพระราม 9 เพื่อให้เป็นชุมชนตัวอย่างตามแนวความคิดทางประชาสังคม “บวร” คือ การมีองค์ประกอบของ บ้าน วัด และโรงเรียน โดยมี

งบประมาณการก่อสร้างทั้งโครงการเพียง 10 ล้านบาท (วรชัย ดันตศิริวัฒน์ และวนิดา สุภาพร 2551, 10-11) โดยมีความประสงค์ที่จะสร้างวัดที่มีขนาดพอเพียงกับชุมชน ที่มีเพียง 210 ครัวเรือน มีประชากรเพียง 670 คน (ชุมชนเจริญสุข 4 2559)

จากกรอบแนวคิดพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทำให้สถาปนิกผู้ออกแบบวัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก คือ พล.อ.ต. อาวุธ เงินชูกลิ่น ต้องการศึกษาถึงแนวทางการออกแบบตัวพระอุโบสถใหม่เลยทีเดียว โดยน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมาปรับประยุกต์ใช้ ทั้งในแง่การใช้พื้นที่ วัสดุ และรูปแบบของโครงการ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงตระหนักถึงความสำคัญของความเป็นชุมชน ที่ผู้คนจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางอย่างเช่นสังคมไทยในอดีต จึงมีพระราชดำริผ่านมูลนิธิชัยพัฒนาให้ปรับปรุงชุมชนบึงพระราม 9 เพื่อสร้างวัดในชุมชนนี้ โดยใช้แนวคิด “บวร” คือ บ้าน วัดและโรงเรียน โดยมีงบประมาณทั้งสิ้นเพียง 10 ล้านบาท ซึ่งแรกเริ่มนั้นทางสถาปนิกได้ทำการออกแบบวัดนั้นตามแนวนอนนิยมพร้อมที่จอดรถใต้ถุน เนื่องจากที่ดินมีขนาดเล็ก แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทอดพระเนตรแบบดังกล่าว ได้มีพระราชกระแสว่าทรงต้องการสร้าง “วัดขนาดเล็ก ที่สามารถก่อสร้างได้เร็วในราคาที่ถูก แต่ทุกอย่างจะต้องถูกต้องตามหลักพระวินัย รวมทั้งมีเอกลักษณ์ของชาติ มีลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยด้วย” และ “งบประมาณ 10 ล้านบาทคือ งบประมาณก่อสร้างทั้งวัด ไม่ใช่เฉพาะแค่พระอุโบสถ” (วรชัย ดันตศิริวัฒน์ และ วนิดา สุภาพร 2551) เมื่อเป็นเช่นนั้นสถาปนิกจึงทำการออกแบบใหม่ โดยกำหนดขนาดของพระอุโบสถตามจำนวนพระสงฆ์ 21 รูป อันเป็นจำนวนที่ต้องมีตามพระวินัยในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา ประกอบกับพื้นที่สำหรับรองรับฆราวาสจำนวนที่เหมาะสมคือประมาณ 60 คน

นอกจากนี้สถาปนิกยังเลือกใช้วัสดุสมัยใหม่แทนวัสดุดั้งเดิม เพื่อประหยัดเวลาและงบประมาณในการก่อสร้าง เช่น การใช้ประตูกุญแจต่างอลูมิเนียมแทนหน้าต่างบานไม้แบบชนบนิยม หรือการใช้หลังคาเหล็กกริดลอน (metal sheet) แทนหลังคากระเบื้องกาบกล้วยหรือกระเบื้องทางมน เพราะราคาถูกและมีรูปลอนใกล้เคียงกับกระเบื้องแบบเดิม การใช้ซีเมนต์ขัดมันเป็นวัสดุปูพื้นในพระอุโบสถ และการปรับรูปแบบของพระอุโบสถให้เรียบง่ายขึ้น โดยลดทอนการประดับประดาด้วยลวดลายปูนปั้นต่างๆ (วรชัย ตันติศิริวัฒน์ และ วนิดา สุภาพร 2551, 16-26)

สำหรับการออกแบบตัวพระอุโบสถนั้น สถาปนิกได้นำรูปแบบมาจากพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และพระอุโบสถวัดราชาธิวาส ซึ่งออกแบบโดย

ภาพที่ 2 พระอุโบสถวัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก ที่มีการออกแบบตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
(ที่มา : ธนัญชัย ลิ้มปาศคม บันทึกภาพ 10 ธันวาคม 2559.)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และมีการนำลวดลายหน้าบันจากพระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนันทบุรี ซึ่งออกแบบโดย พล.ร.ต. อาวุธ เงินชูกลิ่น มาผสมผสานเข้าด้วยกัน และยังได้มีการเปลี่ยนวิธีการปั้นลวดบัวแบบปั้นปูนสดมาเป็นการใช้ลวดบัวสำเร็จที่มีการทำเสร็จพร้อมนำมาติดตั้งได้ทันที (วรชัย ตันติศิริวัฒน์ และ วนิดา สุภาพร 2551, 16-26)

ตัวอย่างสถาปัตยกรรมที่ดำเนินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การบูรณะศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร ในพ.ศ. 2525 (ภาพที่ 3) ซึ่งศาลหลักเมืองนี้เป็นอาคารสถานที่คู่บ้านคู่เมืองจึงต้องมีการปรับปรุงให้สมฐานะ และมีความสง่างามและมีรูปลักษณะที่สมเกียรติ เป็นที่เชิดหน้าชูตาของประเทศ ซึ่งในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชกระแสในเรื่องของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ต้องการให้เหมือนของเก่า คือ ทรงแนะนำให้ใช้สถาปัตยกรรมของศาลหลักเมืองในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทางคือ หลังคาเป็นยอดปราสาทคล้ายกับประตูพระบรมมหาราชวัง แต่มีมุขโดยรอบทั้งสี่ นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการใช้วัสดุของอาคาร ตามคำบอกเล่าของ พล.ร.ต. อาวุธ เงินชูกลิ่น ว่า “มีรับสั่งถามมาว่า วัสดุที่ใช้ขึ้นชื่ออะไร ผมก็เรียนท่านอาจารย์ภาวาสไปว่า ก็เหมือนประตูเมืองนะ ยอดปราสาทก็เป็นฉาบปูนทาสี ก็มีรับสั่งว่า ให้ไปถามช่างดูสิว่า ถ้าฉาบปูนทาสีก็เหมือนประตูเมือง ต้องทาสีกันทุกปี พอถึงหนึ่งปีตะไคร่ก็จับเพราะใช้สีปูนทาสีก็ต้องมาล้างแล้วทาสีกันใหม่ ผมเรียนท่านภาวาสไปว่า ถ้าอย่างนั้นน่าจะใช้กระเบื้องเคลือบทำยอดปราสาทใหม่ เหมือนยอดปราสาทเทพบิดร” (วรชัย ตันติศิริวัฒน์ และ วนิดา สุภาพร 2551, 48-51)

สำหรับการเลือกสีสำหรับอาคารศาลหลักเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชกระแสที่สะท้อนถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน

ภาพที่ 3 ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร
(ที่มา : ธัญชัย ลิ้มปาศม บันทึกรูปภาพ 10 ธันวาคม 2559)

ตามคำบอกเล่าของ พล.ร.ต. อาวุธ เงินชูกลิ่น ว่า “พระปรารักษ์ของปราสาทพระเทพบิดรมีสีสันมีทั้งเขียว เหลือง แดง เคลือบสลับสีกัน แต่ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ลงมาเป็นสีขาว...ส่วนข้อฟ้าใบระกาทรงพระกรุณาให้เป็นแบบเคลือบสี ซึ่งเป็นสีที่เคยทำมาแล้วที่พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติ . . . มันไม่ขึ้นรา เป็นเงาสวย ตอนที่ฝนตกที่ก็เป็นเงาแวบเลย” (วรชัย ตันติศิริวัฒน์ และ วนิดา สุภาพร 2551, 48-51)

จากตัวอย่างทั้งสอง คือ โครงการวัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก และโครงการศาลหลักเมืองหลังใหม่ จะเห็นได้ว่าความพอเพียงในทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมิได้หมายความว่า การทำสิ่งที่ประหยัดหรือถูกแต่เพียง

อย่างเดียว หากแต่ยังหมายรวมถึงการทำสิ่งที่คุ้มค่า เหมาะสมกับวัตถุประสงค์เป็นอย่างดี ทั้งยังหมายรวมถึงการเลือกใช้วัสดุและวิธีการก่อสร้างที่เหมาะสม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอีกด้วย

สรุป

ในการออกแบบสถาปัตยกรรมนั้น สถาปนิกหลายๆ ท่าน เมื่อได้รับทราบข้อมูลจากเจ้าของโครงการว่าต้องการจะทำโครงการอะไรด้วยงบประมาณเท่าไร แต่สถาปนิกมักจะเริ่มออกแบบจากแนวทางที่ตนต้องการนำเสนอสำหรับโครงการนั้นๆ แล้วจึงออกแบบและพัฒนาไปตามกระบวนการที่ได้รู้เรียนมาหรือการทำไปตามความคุ้นเคย เมื่อการออกแบบเสร็จสิ้นจึงค่อยทำการประเมินราคาเพื่อดูว่า โครงการที่ตนออกแบบนั้นต้องใช้งบประมาณในการก่อสร้างเท่าไร ซึ่งในหลายๆ โครงการงบประมาณที่คำนวณออกมามักจะเกินกว่าที่เจ้าของโครงการกำหนดไว้ในตอนเริ่มต้น จนบางครั้งมักจะเกิดคำถามเสมอว่า เจ้าของกำหนดงบประมาณที่ไม่เหมาะสมกับโครงการ หรือสถาปนิกออกแบบโครงการที่ไม่เหมาะสมกับงบประมาณที่มีเพื่อบรรลุผลตามแนวทางที่ตนต้องการนำเสนอ หากแต่เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้มาใช้กับงานสถาปัตยกรรมนั้นก็สามารถสร้างเป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมได้ทางหนึ่งเช่นกัน คือการคลี่คลายกระบวนการออกแบบโดยพิจารณาจากเงื่อนไขต่างๆ ตามลำดับขั้น ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของโครงการและงบประมาณโครงการที่เหมาะสม ซึ่งในการพิจารณานี้คือ การหาจุดสมดุลของงบประมาณที่โครงการนั้นพึงมีเพื่อบรรลุเป้าประสงค์ของโครงการ เพื่อกำหนดกรอบหรือแนวทางการออกแบบอย่างคร่าวๆ
2. วิเคราะห์รายละเอียดในข้อ 1 เพื่อกำหนดขนาดของโครงการ ซึ่งมักจะออกมาในเชิงของพื้นที่ก่อสร้างที่เหมาะสมกับงบประมาณ รวมถึงการกำหนดกรอบประโยชน์ใช้สอยที่อาจเกิดขึ้นในโครงการ

3. เมื่อได้ขนาดพื้นที่ของโครงการที่เหมาะสมกับงบประมาณตามข้อ 2 นั้น ต่อมาก็คือ ขั้นตอนการออกแบบเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยใช้แนวทางที่ได้กำหนดไว้ในเบื้องต้น ซึ่งอาจหมายถึงการวิเคราะห์แนวทางที่จะออกแบบให้สถาปัตยกรรมนั้นๆ เข้ากับบริบท การวางแผนทางของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม การวางแผนทางที่จะทำให้อาคารนั้นๆ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
4. การออกแบบอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง เช่น งานโครงสร้าง งานระบบสนับสนุนอาคาร ควรมีการพิจารณาเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมและเหมาะกับการใช้งานงบประมาณที่มี
5. การเลือกวัสดุที่เหมาะสมทั้งในแง่ของรูปแบบที่ต้องการให้สถาปัตยกรรมนั้นๆ สื่อแสดงออกมาการใช้งานและการดูแลรักษาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
6. กระบวนการก่อสร้างที่เหมาะสมและประหยัดค่าใช้จ่าย
7. การพิจารณาค่าใช้จ่ายที่อาจเกิดขึ้น นอกเหนือไปจากค่าก่อสร้างเบื้องต้น ซึ่งอาจหมายถึง ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาเมื่ออาคารเปิดใช้งานแล้ว ค่าบริหารจัดการ และความยากง่ายในการดูแลรักษาทั้งในแง่ผู้ชำนาญการหรืองานเทคนิคต่างๆ

การประเมินในข้อต่างๆ ความรู้และประสบการณ์ของสถาปนิกและทีมงานคือ สิ่งที่สำคัญอย่างมากในการพิจารณาหาจุดสมดุลให้ได้อย่างแม่นยำหรือใกล้เคียงที่สุดเพื่อให้เกิดการใช้งานและทรัพยากรต่างๆ คุ่มค่าที่สุดและได้ผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าที่สุดเช่นกัน

บรรณานุกรม

กรมควบคุมมลพิษ. “*ความสำคัญของอาคารเขียว*.” สืบค้น 5 เมษายน 2559. greenbuilding.pcd.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=46:2011-08-25-07-31-18&catid.

ชุมชนเจริญสุข. “*ชุมชนบึงพระราม 9*.” สืบค้น 1 เมษายน 2559. <http://www.charoensuk4.com/ข้อมูลชุมชนหมู่บ้าน/>.

มูลนิธิชัยพัฒนา. “*จุดเริ่มต้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*.” สืบค้น 1 เมษายน 2559. http://www.chaipat.or.th/site_content/34-13/3579-2010-10-08-05-24-39.html.

วรชัย ตันติศิริวัฒน์ และ วนิดา สุภาพร. *พระราชอัจฉริยภาพแห่งความพอเพียง ความพอเพียงผ่านงานสถาปัตยกรรม*. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: บริษัท พลัสเพล่า จำกัด, 2551.

Voice TV. “*จินตภาพสร้างอาคารรูปทรงประหลาด*.” สืบค้น 15 เมษายน 2559. <http://shows.voicetv.co.th/worldtrend/333381.html>.

“*วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก*.” สืบค้น 1 เมษายน 2559. <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=19317>.

Wikipedia. “*สนามบินสุวรรณภูมิ*.” สืบค้น 5 เมษายน 2559. <https://th.wikipedia.org/wiki/ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ>.

เศรษฐกิจพอเพียง.net. “*เศรษฐกิจพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข*.” สืบค้น 1 เมษายน 2559. <http://เศรษฐกิจพอเพียง.net/3ท่วง2เงื่อนไข.html>.

สมาคมสถาปนิกสยาม. “*กฎกระทรวงฉบับที่ 55*” สืบค้น 5 เมษายน 2559. download.asa.or.th/03media/04law/cba/mr/mr43-55r-bm.pdf.

“ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร.” สืบค้น 1 เมษายน 2559.
<http://findthailand.com/places/city-pillar-shrine-shrine-of-the-city-god/>.

สมพร เทพสิทธิ์า. เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2548.